

İktidar Karşısında Vatandaşın İktidarı: Refah Rejimi Bağlamında Yönetimsellik Anlayışının Eleştirisi

Dr. Esin Hamdi Dinçer¹

Özet: Yirminci yüzyılda sosyal politikanın temel ayaklarından birisi, piyasa ve çoğulcu demokrasi arasında uzlaşma sağlayıcı araç olarak, sosyal refah devleti olmuştur. Sosyal refah devleti ile yalnızca gelir dağılımı, eğitim ve sağlık sorunları çözülmekle kalmıyor; bu sorunların çözülmesi ve maddi yaşam koşullarının iyileşmesi sonucunda siyasal yaşamda yurttaşların katılımının arttığı bir toplumun gelişimine de katkı sağlanmış oluyordu. Devletin ve bürokratik yönetim anlayışlarının ön planda bulunduğu sosyal politika teorisi karşısında Michel Foucault ise bu bakış açısını “biyo-iktidar” ve “yönetimsellik” kavramları çerçevesinde eleştirmektedir. Temelde her iki yaklaşım kapitalizm eleştirisi çerçevesinde görüşlerini şekillendirir. Buna karşın, Foucault devletin yönetmelik ve talimnamelerle hücre tipi örgütlenmeleri ve bireyselliği ortadan kaldıran işçi kentlerini ortaya çıkardığı yönünde eleştirir. Foucault, kentlerin nasıl disipline edildiğine ve bu yolda hangi otoritenin kullanıldığına odaklanırken; sosyal politika anlayışı, işçi kentlerinin, emek ile sermaye arasında ortaya çıkan gerilim süresince verilen mücadelenin bir sonucu olarak “barınma hakkı” bağlamında ele alınması gerektiğinin altını çizer. Bununla birlikte devletin de bunun güvencesi olduğunu vurgular. Bu çalışmada her iki yaklaşım açılacak ve aralarındaki farklar bağlamında Foucault’nun “Yönetimsellik” kavramsallaştırmasına eleştirel bir bakış sunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Politika, Michel Foucault, Yönetimsellik, Sosyal Refah Devleti, Vatandaşlık

1. Düzce Üniversitesi, Düzce Meslek Yüksek Okulu.

1. Giriş

Sosyal politika, kapitalist üretim anlayışının sınıf çatışmasıyla şekillenen işleyişini, strateji yaratmaya muktedir “vatandaşlık” kavramıyla tarihsel bağlamda ele alır. Vatandaşlık, bu bağlamda, devletin hukuksal normlar çerçevesinde güvence altına aldığı kategorik bir yaklaşımdır. Michel Foucault ise, kapitalizmin faydacı perspektifini, yine tarihsel yöntemin sınırlarını ihlal etmeden eleştiriye tutar.² İktidar perspektifi doğrultusunda, bütünlük ve strateji anlayışlarından olabildiğince uzak durarak konuyu analiz eder. Son noktada ise devleti siyaset kurucu karakteriyle en büyük düşman ilan eder. Bu anlamda Foucault’nun “governmentality” (yönetimsellik) anlayışının düşünsel temelleri, vatandaşlık anlayışının bütünlüklü yapısındaki “devletçi” anlayışla taban tabana zıttır. Foucault yönetimsellik kavramını özellikle devlet ve kurumlarıyla ilişkili disiplin, düzenleme ve iktidar kavramları bağlamında tartışır. Konuyu, tarihsel olarak, kapitalizmin ortaya ilk çıktığı andan 18. yüzyıla kadarki dönem ile 18. yüzyıldan itibaren yaşanan süreç olarak iki parçaya ayırarak değerlendirir.

Bu çalışmada haklara vurgu yapan devlet söylemi ve sosyal politika kavrayışı ile Foucault’nun tarihsel kavrayışı terk etmeyen ama devletin düzenleme ve denetleme faaliyetlerindeki konumunu, kapitalizm lehine ele alan anlayışı karşılaştırılacaktır. Bu doğrultuda yazının omurgası ilkinden yana tercihte bulunulacak şekilde kurgulanacaktır.

2. Vatandaşlık Kavramının Tarihsel Seyri

Sosyal politika, 20. yüzyıla özgü bir olgu olarak, sosyal demokrat refah rejimi adıyla, temel olarak Kuzey Avrupa ülkelerinde etkin şekil-

2. Foucault hapishane, klinik, cinsellik gibi kurum ve anlayışların kapitalist modernite içindeki söylem oluşturucu gücünü, aynı başlıklarla ele aldığı eserleri boyunca sorgular.

de uygulanabilmiştir.³ Toplumun tüm üyelerinin vatandaş adıyla ele alındığı bu rejim, temelde, devlete ait bir politika olarak ön plana çıkmış ve gelişmiş insan hakları ve demokrasi uygulamalarının var olduğu devlet sistemleri içinde belirmiştir.

Devletin sosyal politika uygulamaları içinde önemli şekilde yer alması onun işçi sınıfı ile piyasa arasında “uzlaştırıcı” rolünü üstlenmesi sonucunu doğurmuştur. Aynı zamanda devletin uzlaştırıcı rolü ile birlikte işçi sınıfının, piyasanın eline bırakılamayacak denli “önemli bir takım hizmetleri”⁴ yerine getirme zorunluluğu, en az uzlaştırma işlevi kadar önemli görünür. Devlete ait bir politika olarak sosyal demokrat refah rejiminin temel belirleyicisi olan işçi sınıfı, demokratik, siyasal, sosyo-ekonomik hakları elde etmek amacıyla verdiği bütünlüklü mücadele ile öne çıkar. Söz konusu bütünlüklü mücadele ağı ile gündelik yaşam ilişkilerinin tümüne yayılan eşitsizlik koşulları, daha iyiye yöneltme potansiyeli olan konular olarak tartışma konusu haline getirilir. Birbiriyle ilişkisiz gibi görünen başlıklar sonuçta vatandaşların ortak yaşam koşullarını belirginleştirir. Kısaca, vatandaşlık hakları olarak ifade edilen bu yaklaşım aracılığıyla, bir yandan toplumun tümüne yayılan kavrayış yerleşik hale gelirken diğer yandan devletin piyasa ile insanlar arasında uzlaştırıcı biçimde konumlandığı politik bir kavrayış hareket kazanır.

2.1. Yoksullukla Yaratılan Zenginlik: Tabii ki “vatandaşlık” kavramının olgunlaşabilmesi için yaklaşık 300 yıllık bir sürenin

3. Burada kastedilen ülkeler özellikle AB 15 ülkeleri olarak ifade edilen ülkelerdir: Belçika, Danimarka, Almanya, Yunanistan, İspanya, Fransa, İrlanda, İtalya, Lüksemburg, Hollanda, Avusturya, Portekiz, Finlandiya, İsveç ve Birleşik Krallık’tır.

4. Mark Kleinmann bu hizmetleri sınıflandırırken risk sigortası, zenginden fakire yeniden dağıtım, tedarik edilemeyecek kamu mallarını sağlama, refah arzı ile düzenlenemeyen dışsallıkları düzeltme, gruplar arası sosyal barışı güçlendirme, emeklilik, işsizlik, eğitim, sağlık, maluliyet, konut gibi konularda sosyal koruma, emek piyasası ve çalışma koşullarının düzenlenmesi, halk sağlığı, kentsel politikalar, çevre ve ekolojik koruma önlemleri alma şeklindeki başlıkları belirler (Kleinmann, 2006, 162).

geçmesi gerekmiştir. 300 yıl kadar önce, “hak”sız bir dünyada yaşayan ve Huberman’ın deyişiyle dua eden, savaşan, yani kilise sınıfıyla askeri beslemek için çalışan zavallı, pis, tembel ve cahil insan”, içinde yaşadıkları korku kültürünün hâkim olduğu bir dünyada diğerlerinin vicdanlarına bırakılmış varlıklardır (aktaran Koray, 2000: 24). Ortaçağın vicdan anlayışı tarımsal üretim yapan toplum içinde, varlıklı insanların vicdanlarının bir tür tatmin aracı olarak kullandıkları bir grup insandır: “Ruhların selametini sağlayan insanlar” (Buğra, 2008: 25). Ancak erken modern çağın değişen yapısı içinde bu algı yavaş yavaş değişecektir. Varlıkların vicdanlarını tatmin etme aracı olarak gördükleri yoksullar, sosyal politikanın temel belirleyicisi olan kapitalizmin (merkantilizm) yerleşmeye başlaması ile birlikte, “zenginliği yaratan işgücü” haline gelecektir. Daha önce verilen ve vicdanları rahatlatan sadakalar bu kez bir tehdit unsuru olacaktır. Bu dönemin bakışıyla “yoksullar da artık çalışmalı”dır. Asalak bir şekilde yaşayan, çalışacak güçte olmasına karşın ahlaksız şekilde dilenen insanlar olarak bunlar da çalıştırılmalıdır artık. Söz konusu dönemde bu bakış öylesine ileri boyutlara taşınmıştır ki; darülaceze benzeri kurumların önem kazanmıştır ve gücü kuvveti yerinde yoksullar buralarda barındırılmıştı. Amaç ise yeni çalışan bir nüfus yaratmaktır.⁵ Yoksulların köyden kente göçmesini engellenmesinin temel amaç olduğu bu dönemin bir diğer yoksulluk uygulaması, “sadaka reformu” olmuştur. Yoksulluğun ehlileştirilmesi olarak da açıklanabilecek bu reform 16. yüzyıl sonrasında 18. Yüzyılın sonuna dek kapitalist düzeni koruma ve meşrulaştırma amacını gütmekteydi. Birçok kurum (*workhouse*) üretime verdikleri önem kadar disiplin ve otoriteye de

5. Labour Exchange olarak beliren bu yapıyı daha anlaşılır kılmak için, Türkiye’de Adalet ve Kalkınma Partisi’nin sosyal politika uygulamaları içinde yer alan uygulamalardan biri olan ve 1 Ağustos 2008 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Özel İstihdam Büroları Yönetmeliği”ne bakılabilir. Söz konusu uygulama tarihin diyalektik okunmasına fırsat veren güzel bir örnektir.

önem vermekteydi. Örneğin verimlilik odaklı bakış açısında uygulanmaya başlanan tedavi yöntemi yoksulların sürekli çalışmalarını sağlamayı hedeflemekteydi. İşçiler çalışmadıkları zaman dilimlerinde darülaceze benzeri kurumlarda yaşamlarını sürdürüyorlar ve bir sonraki iş için burada bekliyorlardı (Buğra, 2008: 26-27).

18 ve 19. yüzyılın klasik okulundaki politik iktisatçılar bir önceki dönemde ele alınan yoksulluk düşüncesine farklı bir çerçeveden bakma eğilimindeydiler.⁶ Bu dönemde, Smith, Malthus ve Ricardo'nun ele aldığı biçimiyle, toplum; yarattığı zenginlik oranında anlamlıdır. Daha açık şekilde ifade edersek: toplum eşittir ekonomi. Siyaset ve iktisadın özdeşleştirilmesi olarak ele alabileceğimiz bu eşitlik insanın özne olmaktan çıkarılmasıdır. Bunun yanında insanın "salt işgücü" haline getirilmesinin sonucu olarak yaşadığı değer kaybı ayrıca vurgulanmalıdır. Bu düşünce biçiminde insan, arz-talep yasasının sıradan bir parçası olarak ön plana çıkmaktadır. Dönem bakış açısının toplumda uygulanabilir kılındığı yasa ise 1834 tarihli "yeni yoksullar yasası"dır. T. H. Marshall'ın ifadeleriyle dilencililiğin özendirildiği, devletin yoksullukla bağının koparıldığı, devletin yoksula yardımının utanç verici bir anlayış olarak sunulduğu bir dönemdir bu dönem. Devletin hak anlayışını var eden ve hakları koruyan bir anlayışı terk etmesinin simgesi olarak, "Yeni Yoksullar Yasası" ile işçi sınıfı ücret sistemi altına girmeyi kabul etmiş ve serbest piyasa güçlerine müdahale etme hakkından vazgeçmekteydi (Marshall, 2006: 24).

2.2. Yoksullukla Şekillenen Haklar ve Marx: Klasik okulun sözünü ettiğimiz temsilcilerine karşı, sosyalist temsilcilerin, özellikle Marx'ın, sosyal liberal sentezden farkı net biçimde anlaşılabilir. Buna karşın, sunduğu eleştiriler, ironik olsa da, sosyal politikanın geli-

6. Bu farklılığın temel gerekçesini, Karl Polanyi, piyasaların "ikincil şey" kategorisinden "temel neden" kategorisine "terfi"si şeklinde ortaya koyar (Polanyi, 2000: 102). "Büyük Dönüşüm"de Karl Polanyi, ayrıntılı şekilde sözü edilen geçiş sürecini ele almaktadır.

şiminde etkin rol oynamıştır. Marx'ın eleştirilerinin merkezinde üretim araçlarının azınlık sınıfın (sermaye sınıfı) elinde olması yatmaktadır. Bu nedenle eleştirisinde emek/ sermaye eşitsizliğine merkezi bir önem atfeder. Ona göre, yaşanmakta olan eşitsizlik, özellikle elde edilmiş olan güç aracılığıyla, emeğin derin sömürüsüne dönüşür. Sermaye, bu nedenle, emeğin yarattığı değer üzerinden elde ettiklerini emekle paylaşmaması nedeniyle eşitsizliği daha da artıran anlayışı simgeler. Marx söz konusu anlayışın, ayrıca, sermayenin çıkarlarını koruyan devlet sayesinde güvence altına aldığını da önemle vurgular. Ona göre, bu süreç, ancak yabancılaştırmanın nesnesi konumunda olan işçi sınıfının, üretim ilişkilerini kökten değiştirmesiyle dönüşebileceklerdir. Marx açısından, piyasanın asla kendiliğinden dengeye gelebilecek olan yapısı, “rasyonel” kavrayışına alternatif olarak somut yaşam siyasetiyle yenilebilirdir (Marx, 1993: 151-152).

Bu bağlamda sosyal politikanın gelişiminde etkin rol oynadığı belirtilen Marx'ın, alana ilişkin katkıları üç başlıkta özetlenebilir: Devletin yabancılaştırmanın öznesi olduğuna ilişkin bir kabulün yerleşmesi, yabancılaştırmaya sahne olmayan sınıfsız bir toplumun siyasal bir hedef olarak öne çıkması, siyasetin somut yaşama yapılan vurgu aracılığıyla kavranabileceği yönündeki algının yerleşmesi (Koray, 2000: 31-32). Burada sözü edilen doğrudan bir katkı değildir. Devletin daha çok liberal demokrasi ve kapitalist piyasa anlayışıyla uyum içinde kaldığı bir anı temsil edilir. Vatandaşlık haklarının yabancılaştırmayı önleyecek şekilde örgütlenmesi halinde ortaya çıkacak gelişme olasılığı vurgulanmaktadır. Buna göre 19. yüzyılın liberal anlayışıyla yönetilen devleti, yoksulluğu görmezden gelen tavrıyla Marksist anlamda kendini ortadan kaldırmaya eğilimlidir. Ancak bu eleştirinin etkisiyle 20. yüzyılda sosyal politika alanında devletin konumu refah devleti olarak ikame edilmiş ve eğilim onu yıkmak yerine ona ayrıca önem atfetmeye yönelmiştir.

Söz konusu ilişkisellik bağlamında sosyal politika kavrayışının

devleti yabancılaşmanın konusu olmaktan çıkarma eğiliminde olduğu vurgulanmalıdır. Sınıfsız bir toplum düşüncesi kapsamında onu ortadan kaldırmak yerine, sınıflar arası bir uzlaşma ya da müzakere aracı olarak değerlendirme gibi hedeflerle ya da daha başka bir ifadeyle liberal düşüncenin sosyalist eleştirisiyle şekillenmiştir (Koray, 2000: 32). Bu çerçevede Marx'ın somut yaşama vurgu yapan düşüncesiyle şekillenen “egemen devletin tebaası konumunda olan halk” kavrayışı, “hak sahibi vatandaş” algısı olarak değişmeye başlamıştır.

İkinci Dünya Savaşı yıllarının ardından, teorik çerçevesini sosyalist düşüncenin eleştirel yapısından alan ve işçi sınıfının birlik ruhunu yansıtan sendika ve partilerin, devleti, eşitsizliğin azaltılması yönünde zorlamasıyla ulus devlette ortaya çıkan yeni bir slogan, daha önce sözünü ettiğimiz ülkeleri sarmıştır. Bu doğrultuda, iktidar, zorunlu olarak sistemi tamamen ortadan kaldırma potansiyeline sahip olan işçi sınıfı ile sermaye sahiplerinin çıkarlarını uzlaştırma potansiyelinin ön plana çıktığı bir konuma doğru yol almıştır (Buğra, 2008: 64). Özellikle bir önceki dönemde ön plana çıkan “emek metadır” anlayışında önemli bir değişiklik yaşamıştır: “Emek meta değildir.” Söz konusu sloganın belirmesi için yaklaşık 250 yıl beklenmiştir. 1944 yılında, savaş sonrasında, Philadelphia’da düzenlenen “Uluslararası Çalışma Örgütü” toplantısında ortaya çıkan emeğin meta olmadığı yönündeki kavrayış, savaş sonrasında yaklaşık otuz yılını kapsamıştır (Buğra, 2008: 65).

2.3. Yoksulluğun Gündemden Düşmesi ve Yönetişim: 1970’lerin sonuna gelindiğinde devletin ekonomi yönetimi anlayışını temsil eden sosyal demokrat refah rejimi terk edilir. Kapitalist ekonomik anlayış uzlaştırıcı ve kazanılan hakları koruyucu devlet yönetimi kavrayışını değiştirir. İngiltere ve Amerika Devletleri’ndeki sosyal politika uygulamalarındaki neo-liberal yaklaşım Dünya Bankası gibi küresel kurumların da etkisiyle hızlı biçimde Latin Amerika’dan Uzak Doğu’ya Afrika’dan Orta Doğu’ya geniş bir alanda uygulama imkanı bulmuştur (Güzelsarı, 2003: 26). Bu süreçte devlet, hantal ve liberal ekonominin

kar alanlarındaki kısıtlama eğilimi gerekçe gösterilerek dışlanır. Söz konusu terk etme eğiliminin öncelikli sonuçlarıysa, özelleştirme, devletin küçülmesi, yerel ve kültürel değerlerin ön plana çıkarılması, sosyal mücadele geleneklerindeki gerileme ve esnek çalışma koşullarının yerleşmesidir. Daha önce konumunu uzlaşma eğilimi yönünde konumlandıran devlet yönetimi yeniden, sermaye sınıfının etkisinde, yeniden 19. yüzyıl koşullarındaki konumuna dönmüş olur. Toplumsal yapının yerine birey (sermaye sahibi birey) ve aile (sosyal sorumluluk konusu olarak aile) bu anlayışa göre ikame edilir. Söz konusu anlayış sonucundaysa devletin konumunu şekillendiren parti ve sendika gibi birlik ruhuyla hareket eden mücadele birimleri parçalanarak eğilimin yayılması kolaylaştırılmıştır. Bu durum birlik ruhu ile strateji yaratmaya muktedir olan yoksulların parçalanması anlamına gelmiştir.

Minimum devlet olarak tanımlanan yönetişimin birçok kullanımı olmasına karşın, daha çok yeni kamu işletmeciliği olarak tanımlanan anlayış kapsamlı reformlar, kamu sisteminde güven kaybı, parçalanmışlık, devletin etkisizleşmesi ve istenmeyen sonuçlar karşısında minimal devletten vazgeçiş gibi sonuçlara yol açar. Söz konusu süreçte devlet, rekabet gibi yeni kavramlarla ilişkisini kesmediği gibi muktedir devlet anlayışı içinde bir takım yeni sorumlulukları özel ve kamu kuruluşlarının hedeflerini eşgüdüm ve işbirliğiyle yerine getirme amacını da önüne koyar (Coşkun, 2003: 43). Devlet yönetimi açısından yönetim yaklaşımının ortaya çıkardığı sonuç; vatandaşlık kavramı ile beliren sosyal demokrat refah devleti uygulamasının neo-liberal siyaset çerçevesinde yaşanan dönüşümle “sosyal yatırımcı refah devleti”ne dönüşümü olmuştur. Bu model en kısa ifadeyle sivil toplumlu devlet modeli olarak tanımlanmaktadır. Bu bağlamda “sosyal yatırımcı refah devleti”nin temel özelliği, toplumsal eşitsizlik noktasında alınacak önlemlere dair vurgunun “yeniden dağıtımdan beşeri sermaye için yatırım” a kaymasıdır. Kısaca artık “sosyal hizmetler” bireylerin ve STK’ların rol alacağı, hükümete yardım edece-

ği bir alan olmaktadır. Yeni refah toplumu bu sıkı yeni devlet-sivil toplum ilişkisine ve kamu ile özel sektörün birlikteliğinin doğuracağı sinerjiden beslenen “yeni karma ekonomiye” ya da yeni toplumsal eylemlilik süreçlerine dayanır (Türk, 2004: 69). Sonuç olarak, siyasal ve toplumsal alana dair her kurumun ekonomiye indirgendiği yönetişim söylemiyle, 19. yüzyıl liberal düşünürlerin söylemleri arasında ciddi bir bağ olduğu görülecektir. Bu bağın, özellikle, yoksulları vicdanların eline bırakan sistemle kurulduğu da rahatlıkla söylenebilir.

3. Foucault ve İktidar Karşıtlığı

Öncelikle Foucault'nun, 18. Yüzyıla kadarki dönemle sonrası konusunda yapmış olduğu ayrım 18. yüzyıl devleti ile 20. yüzyıl sosyal demokrat refah devleti arasında yapmamış olduğu belirtilmelidir. Foucault, 18. yüzyıl ile 20. yüzyıl devlet ve yönetim biçiminin aynı bakışla (egemenlik / güç bakışı) eleştirilmesi gerektiğinin altını çizer. Ona göre 18. yüzyıldan itibaren “itaatkâr bedenler”e yeni şekillenen itaatkarlık-yarar oranını dayatan “disiplinler” ortaya çıkmıştır. O tarihe dek birbirinden farklı karakterleriyle var olan disiplin eylemi bundan böyle “sadece becerileri gelişmesini veya bağımlılığının ağırlaştırılmasını değil de, aynı zamanda onu mekanizma içinde daha fazla yararlı hale getirdiği ölçüde daha fazla itaatkâr kılan ve tersine ilişkiyi oluşturmayı hedefleyen bir insan bedeni sanatının doğduğu andır.” Foucault bu durumun ortaya çıkardığı “yeni” koşulu ise şöyle ifade eder: “Bu andan sonra artık beden üzerinde bir çalışma, onun unsurlarının, hareketlerinin, davranışlarının hesaplı kitaplı manipülasyonu olan baskılar siyaseti oluşmaktadır” (Foucault, 2013: 210).

Foucault konuyu cinsellik bağlamında araştırırken de benzer şekilde tartışır. Ona göre 18. yüzyılın iktidar tekniklerinin büyük yeniliklerinden biri, ekonomik ve siyasal bir sorun olarak “nüfus”un ortaya çıkması olmuştur. Zenginlik nüfusu, işgücü nüfusu ya da çalışma kapasitesi, gösterdiği artışla sahip olduğu kaynaklar arasında dengede

duran nüfus. Tümünde ortak nokta nüfusun kontrol altında tutulma zorunluluğudur. Cinsellik ise ekonomi politik bakışla nüfusu kontrol etmenin yolu olarak kavranır. Ona göre 18 ve 20. Yüzyıl ırkçılarının ortak dayanak noktaları burada şekillenir. “Devlet yurttaşlarının sürdürdüğü cinsel etkinliğin ne durumda olduğunu ve bu etkinliğin nasıl yürütüldüğünü bilmeli, ama yurttaşların her biri de cinsel etkinliği denetleme yeteneğine sahip olmalıdır. Devletle kişi arasında cinsellik bir bahis konusuna hem de kamuyu ilgilendiren bir bahis konusuna dönüşmüş durumdadır” (Foucault, 2010: 27).

Foucault 18. Yüzyıldan itibaren şekillenen bu süreci “iktidar teknolojisi”nde yaşanan iki büyük devrim şeklinde kavramsallaştırır. Ona göre “disiplinin ve düzenlemenin keşfi, bir anatomo-siyasetin ve biyo-siyasetin mükemmelleştirilmesi” anlamına gelir. Söz konusu mükemmelleştirme eylemi elimizde sadece iki şeyin kalmasına sebep oldu: “Yaşam ve beden”. Bu nedenle ona göre sadece beden ve nüfus kalmış ve “iktidar materyalistleşmiştir” (Foucault, 2014: 152-153). Foucault’nun biyo-iktidar olarak isimlendirdiği bu sürecin sonunda (bugüne kadar gelen süreç denebilir) yaşanan deneyimse “parlamento, mevzuat, yasalar ve mahkemelerle kendini hukuk toplumu olarak sunan toplumlarda, hukuksal biçimlere boyun eğmeyen, fark edilmeyen, sı-zan ve temel ilkesi yasa değil”dir. “Daha ziyade norm ilkesi olan ve mahkemeleri, yasa ve hukuk aygıtını değil; tıbbı, toplumsal denetimle-ri, psikiyatriyi ve psikolojiyi araç olarak kullanan çok başka bir iktidar mekanizması fiili olarak vardır.” Foucault buradan yola çıkarak bugün disipline edici ya da düzenleyici bir dünyada olduğumuzu vurgular. Ona göre bizler bugün “hala bir yasa dünyasında olduğumuzu sanıyoruz, ama hukuksal olmayan araçlar vasıtasıyla fiili olarak kurulmakta olan başka tipteki bir iktidardır” (Foucault, 2014:158): Biyo-iktidar.

Bu noktada daha önce de iddia edildiği üzere sosyal politika anlayışının işçi sınıfı ve mücadelesini öznenin yaşam pratikleri biçiminde değerlendirdiğini hatırlatmakta fayda vardır. John Sanbonmatsu söz

konusu mücadelenin tarihsel ve ekonomik temelde algılandığını ve bu pratiklerin sınıfı strateji üretebilir hale dönüştürerek hak ve özgürlük mücadelesinin odağı haline getirdiğini iddia eder. Sonuçta ise tarihsel değişim özne olarak işçi sınıfının etkinliği üzerinden kavranır. Foucault ise ona göre özne söylemini yalnızca “disipline edici yozlaşmış aygıtın -diğer bir ifadeyle modernliğin hakikat rejimlerinin-strateji birleştiricisi” olarak değerlendirir. Biyo-iktidar kavrayışı nedeniyle Foucault için modernitenin hakikat rejimlerinde yaşantı ya da ontolojinin dili aracılığıyla özneyi iyi bir konuma getirme yönündeki herhangi bir çaba -bu nedenle- aklın kâbusu içinde kapana kısılmaya mahkûmdur (Sanbonmatsu, 2007: 154-155).

Bu bağlamda Foucault'nun sosyal politikaya ilişkin temel eleştirilerini anlamak için iktidar kavramına ilişkin tespitlerini açmak yerinde olacaktır. Ona göre ilk olarak iktidar içimizden herhangi birinin ya da bir toplumsal grubun elinde bulundurduğu, dolayısıyla da kaybedebileceği bir şey değildir. İkinci olarak, söz konusu iktidar ilişkilerinin sadece baskıcı, yasaklayıcı bir işlevi yoktur ve aynı zamanda üretici bir nitelik taşır. Üçüncü olarak, iktidar ilişkileri aile, işyeri, arkadaş grubunda olduğu gibi cinsellikte de mevcuttur. Dördüncü olarak, ona göre, iktidarın olduğu yerde (ki gördüğümüz her yerde var) direnme de söz konusu olur (Foucault, 2000a). Sonuç olarak eylem üzerinde bir eylem olarak iktidar, başkalarının eylem ve davranışlarını da etkileyebilir. İktidar nedeniyle ortaya çıkan bu durum Foucault tarafından “büyük kapatılma” olarak tanımlanır ve direnmenin yeni iktidar ortamına neden olduğu vurgusu önemle yapılır (Vergin, 2003: 135-137).

Foucault'ya göre iki eğilim tek bir noktada birleşir: “Bir yanda devletin merkezileşmesi diğer yanda ise dışlama nedeniyle oluşan dağılma ve özellikle dinsel düzlemde gerçekleşen muhalefet. Nasıl, kim tarafından, ne ölçüde, hangi amaçla, hangi yöntemlerle yönetilmeli sorunu, bu bağlamda Foucault'ya göre, 16. yüzyıla özgü yoğunluğuyla, ama bu kez bedene yönelik tekçi bir iktidar kavrayışı ile bu

iki eğilimin kesiştiği noktada kendini göstermektedir. Foucault tam da bu kesişme sorunsalını yönetimsellik olarak tanımlar (Foucault, 2000b: 266).

Daha önce de belirtildiği üzere Foucault, *Hapishanenin Doğuşu* içinde ele aldığı disiplin, düzenleme ve iktidar kavramlarını açıklarken kapitalizmin ilk olarak ortaya çıktığı andan 18. yüzyıla kadarki dönemle, 18. yüzyıldan itibaren yaşanan süreci birbirinden ayırır (Foucault, 2013: 209).⁷ Ayrımda kullanmış olduğu temel metin ise Machiavelli'nin *Hükümdar*'ıdır. Foucault, daha sonra *Yönetimsellik* başlığıyla yayımlanacak olan makalesinde (1 Şubat 1978 tarihli dersinde) hükümdarın tanımı gereği tek olduğunu vurgular ve orada dışsal ve aşkın konumda bulunduğunu iddia eder. Bununla birlikte Foucault, diğer tüm yönetimleri hükümdarın karşısına yerleştirir: ona göre diğer yönetim biçimleri devletlere ya da toplumlara içkindir. Baba aileyi, papaz manastırı, devletin içinde yönetir. Böylece hem yönetim biçimleri çoğulluğunu, hem de bunların devlete içkin olduğunu görür (Foucault, 2000b: 270). Devletin iyi yönetimi ve ilkeleri bireysel davranışlara ve ailenin idare edilmesine kadar götüren bütün hiyerarşik kavrayış aynıdır ona göre. Bu nedenle ulus-devlet birey, aile ve tüm halkı kapsadığı için yeni bir isim alır: nüfus devleti. “Nüfus, öncelikle hükümdarın iktidarından çok, yönetimin amacını temsil eder ve ihtiyaçların, özlemlerin öznesidir. Ama aynı zamanda yönetimin elinde nesne durumundadır. Yönetim karşısında halk ne istediğinin farkındadır ama kendine yapılanların farkında değildir” (Foucault, 2000b: 282-283).

Bu geçiş Foucault tarafından bir yönetim sanatından siyaset bilimine, hükümdarlık yapılarının hâkim olduğu rejimden yönetim teknikleriyle yönetilen bir rejime geçiş; yani 18. yüzyılda nüfus ve so-

7. Foucault ayrımı şu soru ile şekillendirir: “18. yüzyılın çok fazla ilgi gösterdiği itaatkârlık şemalarında yeni olan neydi?”

nuçta ekonomi politiğin doğuşu olarak betimlenir. Foucault'nun tercihini belirlenmiş yapılardan hangisinden yana koyacağı açıktır: Eğer sözünü ettiğimiz anlayışları iki farklı zeminde değerlendirirsek Foucault bunlardan ikincisini reddedecektir. Özetlemek gerekirse Foucault, iki eğilimi tartışmaya açması sonrasında, yönetimselliği, yani 18. yüzyıl sonrasının yönetim anlayışının çapraz bir şekilde ilişkili olduğu noktalarını belirginleştirir. Bu noktalardan ilki disiplini sağlayan ve bireylere “sahip olan” ulus-devlettir. İkincisi disipline edici yozlaşmış aygıtın strateji birleştiricisi olarak “özne”nin yeni mücadele alanı olarak geniş toplumsal alanlar yerine “yakın amaçlar” a yönelme zorunluluğudur.⁸

Çalışmanın da öne çıkardığı tartışma da tam bu noktada şekillenir: Sosyal politika için kazanım fırsatı yaratılabilecek alanlar olarak ifade edilebilecek noktalar, Foucault’cu bakışla ulus-devletin “yönetilenler siyaseti” olarak adlandırılabilen örnekleri şeklinde ortaya çıkar. Kapitalizmin eleştirilmeye başlandığı noktalar olarak da düşünebileceğimiz bu örnekler *Cinselliğin Tarihi ve Hapishanenin Doğuşu*’nda üzerinde uzunca durulan örneklerdir ve sosyal politikayla arasındaki önemli bir mesafe bulunur. Sosyal politika konusu içinde eğitim hakkının önemli bir konusu okullar ve yurtlar, sağlık hizmetinden herkesin eşit ve parasız olarak yararlanabileceği hastaneler, çalışma hakkının önemli bir konusu olan fabrikalar, çalışma hakkı ile birlikte bu hakkın kullanımında önemli bir başlık olan ve barınma hakkının bir parçası olan lojmanlar, daha da geniş biçimde daha planlı bir sosyal yaşam alanı olan kentleşme Foucault için itaatkâr bireylerin nesneleştirildiği, normalleştirildiği alanlar haline gelmektedir. Kısaca bu alanlar, yönetimselliğin belirlediği alanlardır (Foucault, 2013: 207-287).

Bu çerçevede Foucault’ya göre biyo-iktidar şeklinde tezahür eden

8. “Özne” ile kastedilen sosyal politika anlayışındaki işçi sınıfıdır. “Yakın amaçlar” ile kastedilense sosyal politika kavrayışındaki sınıfsal haklardır.

yönetimsellik üç temel ayakta tanımlanabilmektedir: Birincisi; hedefi nüfus, teknik aracı güvenlik aygıtları olan çok spesifik; ama karmaşık “iktidar biçimi”nin uygulanmasını sağlayan kurumlar; prosedürler, analizler ve düşünceler, hesaplar ve taktiklerden oluşan bütündür. İkincisi biyo-iktidar türünü uzun süre içinde tüm Batı’da diğer tüm biçimler üzerinde üstünlük kurmaya götüren eğilimdir. Son olarak da, 15 ve 16. yüzyılda idari devlete dönüşmüş olan “ortaçağ adalet devleti”nin yavaş yavaş yönetimsellik anlayışına dönüştüğü sürecin sonucudur.⁹

4. Üçgenin İçindeki Tercih Etmek

Sosyal politika ve 20. yüzyıl üretimi olan sosyal refah devleti ile Foucault’nun yönetimsellik olarak kavramsallaştırdığı ve bir disiplin altına alma, bireye sahip olma biçimi olarak betimlediği ulus-devlet biçiminin her ikisi de bir üçgenin ayakları üzerinden açıklanabilir.¹⁰ Sosyal politikanın betimlendiği üçgenin ayaklarını oluşturan yapılardan ilkinde piyasa ekonomisi yer alırken ikinci ayağında temel işlevi toplumsal uzlaşma konusunda güvence sağlayan çoğulcu demokrasi fikri yer almaktadır. Üçüncü ayak ise diğer iki ayağın var olabilmesine olanak sağlayan; kapitalist ekonomi ile siyasal demokratik yaşamı destekleyen ve uzlaştıran sosyal nitelikli bir devlettir. Bu üçgenin içini dolduran, çoğulcu demokrasinin de içini dolduran sosyal, siyasal ve sivil haklardır.

Dikkatle üzerinde durulması gereken ilk nokta şudur: 16 yüzyıldan itibaren gündelik yaşamda var olan kapitalist üretim biçimi ve onun bir

9. Burada güvenlik ile kastedilenin sosyal güvenlik uygulamalarının olup olmadığı sorgulanmalıdır. Diğer yandan Batı olarak kastedilen ülkelerin iktidar aracı kullandığı şeklinde ifade edilen de yine bu sosyal güvenlik uygulamaları mıdır sorusu ikinci başlığa yöneltilebilecek diğer sorudur.

10. Söz konusu metafor için Meryem Koray’ın çalışmada adı geçen yapıtından esinlenilmiştir (Koray, 2000:34)

sonucu olan, üretim ilişkilerini düzenleyen çoğulcu demokrasi anlayışının ortaya çıkardığı haklar, sözünü ettiğimiz üçgenin içini doldurur. Söz konusu hakların ortaya çıkış aşamasındaysa özne konumundaki halkın eylemselliği, üretim biçimini ve ilişkilerini ortaya çıkarmanın kendisi olduğu düşüncesiyle önemle vurgulanır. Altı çizilmesi gereken ikinci noktaysa; halkın hakları olarak beliren anlayışın (vatandaşlık hakları) bir iktidar unsuru olarak devleti kurmasıdır. Devlet, üstlendiği söz konusu misyonla vatandaşlık haklarının üçgen içinden dışlanması engelleyen anlayışıyla karşımıza çıkar. Devlet, üretim anlayışı sonucunda ortaya çıkan zenginliğin yeniden dağıtım konusunda, “yoksulların suçlanması” şeklinde ortaya çıkan eski anlayışı, ‘zenginlerin suçlanması’ şekline dönüştürür. Bu sayede devlet kimsenin aç kalmayacağı, çalışanın meta olmadığı düzen yaratma konusundaki anlayışın bekçisi konumunda yer almış olmaktadır (Buğra, 2008: 49).

Foucault hükümlerlik ve disiplinci toplumundan yönetim topluma ulaşılmış olduğunu belirtirken her toplum tipi içinde iktidarın temel düzenleme birimi olarak ortaya çıktığını belirtir. Foucault, yönetimsellik olarak ele alınan ve içinde bulunduğumuz toplumsal yapının ifade edildiği devlet oluşumunun ise 18. yüzyıldan itibaren şekillenen nüfus devleti olarak ayrıştığını vurgular (Foucault, 2000b: 286). Yönetimsellik kavramı ile ortaya çıkan üçgenin ayaklarını yönetim, nüfus ve ekonomi oluşturur. Sosyal politika ile ortaya çıkan üçgenden farklı olarak bu üçgenin içini dolduran, kendi iktidarını sağlamlaştıran yönetimin belirlediği güvenlik araçlarıdır. Güvenlik araçlarının tümü, yukarıda sözü edilen “halk”ı özne konumundan alıkoyması bir yana üzerlerindeki egemenliğin sürekli kılındığı nesnelere konumuna getirmektedir.

5. Sonuç

Foucault'nun anlayışıyla evrensel haklar temelinde var olan sosyal demokrat refah rejimi taban tabana zıt bir konumda yer alırlar. Fo-

ucault'ya göre evrensel haklar toplumsal eylemin faal ilkesi olmaktan çıkmakta ve farklılık ilkesi ile ikame edilmektedir. Böylelikle kalıcı kurumsal değişiklikler, reformlar ve haklar oluşturma arzusu yerine bütün normlar, düzenler ve kurumların altüst edilmesi anlayışı ortaya konulmaktadır.

Sosyal politika dilinden ifade edilirse işçi sınıfı, sendika ya da birlik halinde eylemi ifade eden grev gibi kavramlar, “yönetimsellik” anlayışı çerçevesinde farklılıklar arasında kaçınılmaz şekilde çatışma ve hiyerarşi yaratan unsurlar olarak reddedilir. Sosyal politika için vazgeçilmez görülen hak mücadelesi anlayışı Foucault için toplumsal anlamı bozduğundan, asıl eylem, zaten bozulan anlamı, halk için bir anlam merkezi haline getirmekten uzak durmaktır. Hukuk gibi (talimname, yönetmelik...) sosyal politika tarafından uzlaşmanın temeli olan ortak iletişim aracı, Foucault'ya göre, zaten yabancılaşmış toplumda anlamsızdır. Bu anlamda çalışmanın girişinde sözünü ettiğimiz şekilde, sosyal politika penceresinden Foucault'nun perspektifini eleştirirsek; kazanılmış haklar tarihsizleştirilmektedir. Foucault'nun bakış açısına göre iktidar alanı olarak ele alınan ve sosyal politikaya göre hakların temelinde yer alan birlik düşüncesi, grup psikolojisi ve strateji gibi konular olumsuzlanmaktadır ve bu bakış açısına göre bunlardan uzak durulmalıdır (Sanbonmatsu, 2007: 173-175).

Sonuç olarak, bu çalışma çerçevesinde Foucault'ya yapılabilecek en net eleştiri “kapitalizmin günlük hayatlar üzerindeki etkisini değiştirmeye çalışmayan, yani siyasetle uğraşmayan pasif bir duruşu yaratabileceği” şeklinde yapılabilir. Foucault “devlete yönelik talepler içeren sosyal hak söyleminin yerine yoksullar adına iktidar mevkiinden konuşanların söylemi”ni düşüncelerinin merkezine yerleştirebilir (Buğra, 2008: 250). Eğer böyle ise Foucault'nun “yönetimsellik” anlayışı, kazanılan haklar temelinde tozlu sokaklarda vücut bulan hayaletin, açıkça, kaderini kendi elleriyle tekrar görünmezliğe teslim etmesini istemektir.

Citizen's Power against Power: Critique of the Concept of Governmentality in the Context of Welfare Regime

Abstract: Mediating market and pluralistic democracy, social welfare state has been one of the foundational elements of social policy in the twentieth century. Social welfare state does not only address issues such as income distribution, education and health but also provides a better environment for political participation where citizens contribute to the development of the society. Michel Foucault critiques this approach, where state and bureaucratic mechanisms assume a central role, via his concept of governmentality and bio-power. Even though both approaches are built around their criticism of capitalism, Foucault argues that state, via its regulations and ordinances, promotes worker cities where individuality does no longer exist. While Foucault focuses on how cities are disciplined and built in the ways through which authority operates, social policy perspective underscores the importance of the struggle over space between labor and capital and embraces the outcome as the 'right for housing.' State, in this context, is the guarantee of this outcome. In this study, I will elaborate on both perspectives and provide a critique of Foucault's concept of governmentality.

Keywords: Social Policy, Michel Foucault, Governmentality, Social Welfare State, Citizenship

Kaynakça

Buğra, Ayşe (2008), **Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye'de Sosyal Politika**, İstanbul: İletişim Yayınları.

Coşkun, Selim (2003), "Kamu Yönetiminde Yönetişim Yaklaşımı", (eds.) Asım Balcı ve Ahmet Nohutçu (2003), **Kamu Yönetiminde Çağdaş Yaklaşımlar**, Ankara: Seçkin Yayınları içinde: 39-57.

Foucault, Michel (2000a) **Büyük Kapatılma**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Foucault, Michel (2000b), "Yönetimsellik", **Entelektüelin Siyasi**

- İşlevi**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları *içinde*: 46-53.
- Foucault**, Michel (2011), **Toplumunu Savunmak Gerekir**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Foucault**, Michel (2013), **Hapishanenin Doğuşu**, İstanbul: Metis Yayınları.
- Foucault**, Michel (2014), “İktidarın Halkaları”, **Özne ve İktidar**, İstanbul: Ayrıntı Yayınları *içinde*: 140-161.
- Gambetti**, Zeynep (2007), “Marx ve Arendt: Emek, İş, Eylem Üzerinden Üç Siyaset Biçimi”, **Birikim** (217): 46-54.
- Güzelsarı**, Selime (2003), “Neo-Liberal Politikalar ve Yönetişim Modeli”, **Amme İdaresi Dergisi**, Cilt 36, Sayı 2, s.17-34.
- Kleinmann**, Mark (2006), “Kriz mi? Ne Krizi? Avrupa Refah Devletlerinde Süreklilik ve Değişim”, (eds.) Çağlar Keyder ve Ayşe Buğra (2006), **Sosyal Politika Yazıları**, İstanbul: İletişim Yayınları *içinde*: 159-195.
- Koray**, Meryem (2000), **Sosyal Politika**, Bursa: Ezgi Kitabevi.
- Marshall**, T. H. (2006), “Yurttaşlık ve Sosyal Sınıf”, (eds.) Çağlar Keyder ve Ayşe Buğra (2006), **Sosyal Politika Yazıları**, İstanbul: İletişim Yayınları *içinde*: 19-33.
- Marx**, Karl (1993), **1844 Elyazmaları**, Ankara: Sol Yayınları.
- Polanyi**, Karl (2000), **Büyük Dönüşüm**, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Sanbonmatsu**, John (2007), **Postmodern Prens**, İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Türk**, Duygu (2004) “Adaletin ve Kalkınmanın Üçüncü Yolu”, **Praksis**, (12): 63-84.
- Vergin**, Nur (2003), **Siyasetin Sosyolojisi**, İstanbul: Bağlam Yayınları.